

Az Orosházáról elinduló fehérgárdista mozgalom 1948–1955

SZENTI TIBOR

BEVEZETŐ

Az 1948 őszén Orosházáról elinduló szervezkedésnek alig találtunk írásos dokumentumait. Az internált, majd perbefogott és elítélt emberek legtöbbször nem kaptak hivatalos végzést, esetleg tenyéryni vékony lapra gépelt, sokszorosított néhány sor tanúskodott sorsukról. Ezek azonban az emberöltőnyi idő alatt sorra elkallódtak, mivel a család állandó zaklatása miatt rendszeres költözkedésre kényszerültek.

Az Államvédelmi Hatóság, valamint a bíróságok által készített ügyiratokat még nem tanulmányozhattuk. Valószínűleg nem is lenne bennük sok köszönet, hiszen a kínzások során kikényszerített, hamis vallomások, az eleve hazugságokra épített jegyzőkönyvek az eredeti tényeket eltorzítva ábrázolják.

Szerencsére még sokan élnek az egykori fehérgárdisták közül, akik teljes szellemi frissességgel, egymástól függetlenül beszéltek el az átélt eseményeket. Vallomásaik egybehangzása adja meg ezen *orális történelmi tanulmány* hitelét. A vallomások rögzítésénél a „Parasztvallomások” (Gondolat, 1985.) c. könyvünkben leírt, már bevált módszert alkalmaztuk. Az elbeszéléseket szó szerint írtuk le és hangosan visszamondtuk, hogy az adatközlő által ellenőrizhető legyen.

TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

Orosháza és Hódmezővásárhely között, az 1744-es orosházi újratelepüléstől kezdve szoros történelmi kapcsolat alakult ki, amely kezdetben – a birtokjog és határhasználat vitája miatt – ellenségeskedő volt, majd enyhülve, egyre szoro-

sabb barátsággá alakult. A közös sors, a viharsarki szegénység, a parasztzendülések közelebb hozták a két település népességét. A vásárhelyi Pusztá közös megszállása, az összeházasodások a kapcsolatot testvérivé változtatták. A Pusztáról az Orosházához közelebb lakók ide jártak vásárolni, eladni, szórakozni és öregségükre gyakran végleges lakóhelyül választották a települést.

1950-ben, a nagy területrendezés során a Pusztá egy része közigazgatásilag is Orosházához került. Ekkor zajlott a fehérgárdista ellenállási mozgalom is, amely újabb szálakkal kötötte össze a két település népességét. Kezdetben Orosháza volt a centrum. Innen két irányba terjedt a szervezkedés: Békéscsabáig, illetve Vásárhelyen át a Tiszáig, Tápé határáig. A centrum is áttevődött 1950 tavaszán az orosházi és vásárhelyi lakosság által közösen megült vásárhelyi Pusztára.

A MOZGALOM ELINDÍTÁSA

A második világháború után Blahó János nem volt hajlandó a magyarságát feladni, ezért szlovákiai lakóhelyéről kitelepítették. Orosháza fogadta be. Zöldségtermeléssel foglalkozott, de üzletet is nyitott, ahol a saját termelvényeit árúsította. Itt nősült meg és feleségül vette a vásárhelyi származású Németh Margitot, aki a jól ismert Csáki nemzetségnek volt a sarja. (Ifjú Csáki Kálmán fehérgárdista másodunokatestvére.)

Blahó János gyanús személy volt, hiszen hivatásos katonatisztként szolgált, majd magántermelőként és kereskedőként sem a szocialista közös termelési rendszerben dolgozott. A hatóságok gyanúja nem volt alaptalan. Blahó János nem tudott sem belenyugodni, sem beleilleszkedni a megváltozott társadalmi rendszerbe. A bosszú is hajtotta elveszített egzisztenciája, hazája, vagyona miatt. Elhatározta, hogy fegyveres ellenállási mozgalmat szervez a Rákosi-rendszer megdöntésére.

Nagy Ferenc szerint a mozgalom végső célja az volt, hogy „[. . .] visszaállítsuk a polgári demokráciát” – beszélt. Emlékeztetnünk kell arra, hogy 1910-ben Vásárhelyről indult el Nagy György kezdeményezésére a köztársasági mozgalom, amely az önálló, demokratikus Magyarországot kívánta megvalósítani. A fehérgárdisták által megfogalmazott cél kezdetben rokon volt ezzel.

Blahó angolmán volt, aki abban bízott, hogy a mozgalom hamarosan utat talál a nyugati nagyhatalmak, elsősorban Nagy-Britannia felé és tőlük támogatást nyernek. Rendszeresen hallgatták a londoni magyar rádióadást és az „Amerika hangját”. Fegyverük nem volt – sőt 1950-ben még a vadászpuskákat is összeszedték –, legfeljebb néhány, a világháborúból megmaradt pisztolyt dugdostak. Úgy gondolták, hogy legkésőbb 1952-ben kitör a harmadik világháború és a Nyugat megszabadítja Kelet-Európa szovjet megszállta országait a diktatúrájuktól.

Nagy Ferenc beszélt:

„– A háborúból hazatérő katonák sok rossz hírt hoztak a Szovjetunióból, főleg a kolhozéletről. Ezeket látták itt is mögvalósulni. Vitéz Zsoldos Sámuel mintagazda volt Derekegyháza határában, övé volt a ma is möglévő nagy almáskert. Már 1948 őszin adóhátralék, illetve fizetéseképtelenség miatt kiebrudalták a tanyájából és itt alakult mög az állami gazdaság. Annyira üldözték, hogy öngyilkos lött, fölakasztotta magát. 1950-ben már a kisbirtokosokat is elzavarták a tanyájukból. Ezök munkát se kaptak, mert »a kulák nem köllött« a téeszbe. Ezök nagyon rossz példák voltak: félelmet mög ellenállást váltottak ki.”

A SZERVEZKEDÉS

A fehérgárdista mozgalom szervezése és kiépítése gyorsan haladt. Ennek fontos oka volt: a gazdák elégedetlensége és jogos félelme. Amikor Rákosiék átvették a hatalmat, velük szemben az addigi könyörgés megszűnt, helyette kényszer alkalmaztak. A parasztságot kollektivizálni kellett és kiirtani a magyarság szellemiségét népi kultúrájában mélyen őrző gazdaréteget. 1949-ben már világosan látni lehetett, hogy a győztes MKP a parasztságot meg akarja fosztani évszázados örökségétől, a földtől. A parasztember számára a föld az életet jelentette. Amikor 1949 őszén megindult a tszcs-k szervezése, ez a parasztság ellenségképévé vált, és ebben nem volt kivétel: a középparaszt épp úgy érzett, mint a kistermelő.

Minden határrészben éltek olyan kis- és középparaszatok, akikre a többiek felnéztek; akik szorgalmukkal és tehetségükkel kitűntek társaik közül és ezért a vagyonuk is gyarapodott. Őket követték. A Rákosi-rezsim jól látta, hogy ha ezeket a gazdákat veszik célba, egyszerre kettős politikai és gazdasági győzelmet érnek el. Egyfelől megszüntetik a társaikra gyakorolt befolyásukat. Szellemi vezető, azaz ideál nélkül maradvá, könnyebben szövetkezetbe lehet őket terelni. Másfelől: a gazdákat koholt politikai, illetve gazdasági vádakkal, mint bűnösöket lehet elmarasztalni és a büntetés mindig részleges vagy teljes vagyonelkobzással járt. Ez azt jelentette, hogy az állam megváltás nélkül jutott a tanyákhoz, a termőföldhöz, szerszámhoz, jószágához. Ezekből lehetett a szövetkezeti és állami gazdasági vagyont létrehozni, az új kollektív termelési rendszert megalapozni.

Megindult a padlások lesöprése és a kuláküldözés. Ebben épült bele a fehérgárdista mozgalom. A gazdák igyekeztek ellenállást szervezni. Az ÁVH ezt – a titkolódzás ellenére – azonnal észrevette, beépült a mozgalomba és támogatni kezdte, hogy minél több gazdát keverjen bele, akikkel majd le lehet számolni.

A Szabad Európa Rádió azonnal fölfigyelt a szervezkedésre. Naponta megdölgondolatlanul biztatott, forralta a mozgalmi léggört. Ez a külső beavatkozás

kiváló-adatközlést jelentett az ÁVH-nak, szinte irányította őket. A Szabad Európa Rádió felelőtlen biztatása 1950 tavaszán odáig jutott, hogy Nyugat fegyveres beavatkozását ígérte, ha „az első lövés eldördül”.

Özvegy Csáki Kálmánné így beszélt fiának, ifjú Csáki Kálmánnak (Hódmezővásárhely, 1927–1992) a tevékenységéről:

„– A fiamat már 1948 telén és 1949 tavaszán többször bevitték éjszakára a vásárhelyi rendőrségre. Összeverték, majd hajnalban hazaengedték. Mindez az érettségije előtt volt, de nem törődtek vele. Amikor gyűttek érte és kirángatták az ágyból, mindég azt mondták neki, hogy »kulákcsemete«. Szóval, mint kulákot kezdték mögfélemlíteni. A zaklatástul-é vagy möggyőződésből, csatlakozott valami szögedi jobboldali szervezethez, de hogy mi volt az, nem tudom. Ezt is csak jóval később tudtuk meg. Mindég hallgatott, hogy nekünk né lögyön bajunk miatta.

A fiam kitartóan udvarolt Orosházára Csizmadia Margitnak, aki a híres képviselőnek volt az unokája. 1949. november 11-én meg is esküdtek. Ettől kezdve a fiam ott élt a Csizmadia családban. Orosházán összerakódott össze két fehérgárdistával: Bánki Horváth Ferenc gazdással és Görbics Béla orvostanhallgatóval. Velük kezdte osztán tartani a kapcsolatot.”

Orosháza és Vásárhely között a fehérgárdista mozgalom szálai családi vonatkozásban is kiépültek, de barátiilag is fejlődtek. Erről így beszélt özvegy Csákiné:

„– Olasz István pálinkafőző mestér unokája Kovács István volt, aki repülő-tiszti iskolába járt. Székkutas határában, Póshalmon laktak a Pusztán. Pista édesanyja Olasz Irén, aki nekem lánykori barátnőm volt, oszt a két közel egykorú gyerekek, Pista meg az én Kálmánom is barátok löttek.

Kardoskúthon közel lakott Dajkó István a pusztai tanyán. Na mán most, Kovács István, meg az én uram is jó barátságban voltak Dajkóékkal. Nekik saját földjük is volt, meg nagybérlok voltak a Pusztán. Mérai Kálmán – aki most Svájcban él – akkor Kutason lakott. Ő volt az általunk ösmert egyik összekötő a fehérgárdisták közt.”

Juhász Imre így beszélt a szervezkedésről:

„– Az volt az elsődleges cél, hogy mindönki szervezzön be további négy, megbízható személyt. Így a mozgalom gyorsan és láncreakciószerűen terjedt, elsősorban a tanyavilágban. Az óvatosság miatt a tagság nem ösmerte egymást, legföljebb a négy személy és az összekötő.

A mozgalom hamarosan kiterjedt az egykori vásárhelyi Pusztára és falvaira: Kardoskútra, Székkutasra, majd Külső-Erzsébetön, Szórháton és Ráróson köröskül Vásárhelyre. Mindön beszervezött tagnak 24 forint egyezsöri hozzájárulást köllött fizetnie a mozgalom életbentartásáért. Egy-egy csoportvezető később mán 20–30 férfit hozott össze, akik a pusztai Dajkó István tanyáján éjje-lönte találkoztak.”

Nagy Ferenc így élte át a szervezést:

„– A tanyánk Rárós-Öthalmon volt, Tanya 1912. szám alatt, jó földön. 1948. május 9-én házasodtam össze a párommal, de nem sokáig tartott a boldogságunk. Társaságbul ösmertem Kovács Istvánt, és ő küldte el hozzám a mozgalom egyik szervezőjét. A szervező elbeszélgetett a paraszttal és igyekezett meggyőződni arról, hogy milyen a fölfogásuk. Ha látta, hogy mögögyezik és mögbízható, bevette. Éngöm 1950 januárjában szerveztek be. Ez a mozgalom végül is a föld alá kényszerített Kisgazda Párt volt. Alkalmoszerűen tartottuk egymással a kapcsolatot. Összesen tán 2–3 alkalommal találkoztunk, 5–10 férfi gyűtt össze, legtöbbször 15-en voltunk. Nem volt más, mint egymást tájékoztattuk a külpolitikáról, főleg a hidegháború előzédésiről, a világháború közelédésiről. A mozgalom nem volt egységös, ki így, ki úgy akarta szervezni, de nem is volt idő a kiépítésire, mert akkorra lëkapcsoltak bennünket. Az ávosok úgy 16 ezörrë böcsülték a fehérgárdisták számát, de löhet, hogy többször is voltunk.”

A mozgalom felhasználta a parasztság elégedetlenségét és vagyonsfélését. A gazdák rettegését a birtok megtartása utáni erös vágy eloszlatta, és ritkán látott elszántság alakult ki közöttük. Blahó, Kovács, Csáki és mások úgy gondolták, hogy bőven van fegyverraktár, ahonnan mindent be lehet szerezni, és 1950 tavaszán már fegyveres fölkelésre készültek.

A »TÉGLÁK«

Az ÁVH sem volt tétlen. Gazdasági büncselekmény ürügyén, a pénzügyörök bevonásával begyűjtött egy-két gyáva embert és öket kényszerkihallgatásokkal gyötörték. Ezzel párhuzamosan „téglaként” – így hívták utöbb a besúgókat – a saját embereit beépítette a mozgalomba, akik folyamatosan tájékoztatták az ÁVH-t a szervezkedésről, miközben segítették az ellenállás kibontakozását. A mozgalom vezetöinek titokban néhány kézifegyvert adtak át. Közben folyamatosan föltérképezték, hogyan terjed a szervezkedés tanyáról-tanyára és kik az irányítói, illetve kiket sikerült tagként megnyerni.

A KULÁK MINT ELLENSÉGKÉP

Országszerte, így a Dél-Tiszántúlon is folyt a szövetkezeti tagtoborzás, de vontatottan haladt. A birtokkal rendelkező parasztság ellenállt a belépésnek. A kommunista vezetés Pesten és Moszkvában egyaránt elégedetlen volt az eredménnyel. Ellenségképet kellett találni, amely bizonyítja a sikertelenség okát. Ennek megfelelt a Szovjetunióban korábban megszületett orosz szó gazdjája:

a *kulák* – magyarul „zsírosgazda” –, aki akadályozza a falu szocialista átalakulását.

A rendszer elérkezettnek látta az időt, hogy felszámolja a fehérgárdista mozgalmat. Özvegy Csáki Kálmánné elbeszélését idézzük:

„– 1950-ben nyár végén, Kardoskúton egy nagy pusztaságon, mely a Fehér-tóhon volt közel, éjszaka több ezer embőrgyűlés jött össze. Az összekötők járták a tanyákat és riadóláncban mönt a mozgósításuk. Hozzánk, Külső-Erzsébetre a névrokon Csáki János gyűlt el riasztani. Azzal a hírrrel jártak, hogy mán Pestön vannak az angolok és gyűnnek fölzsabadítani. A gyűléköző helyön a civilbe öltözött ávosok közepén álltak és számokat osztottak a parasztnak. Mőgjegyzőm, hogy később ennek alapján sződték össze őket. A tömeg majd virradatig várt a csudára, majd avval oszlott szét, hogy nem érkeztek mög az angolok. De nem baj, mert amint itt lösznek, Orosházán van a rengeteg fegyver, amit majd akkor kiosztanak.”

Az újságírás is valamit megszimatolhatott a fehérgárdisták szervezkedéséről, mert a kuláküldözésről szóló, mindennapos cikkek között a Viharsarok című Csongrád megyei napilap két izgatási hírt is közölt: szeptember közepén, 3 napos időközrel, de utána egy szót sem írt róla. Az MKP teljes hírzárlatot rendelhetett el, nehogy a fegyveres ellenállás szándéka példára buzdítson.

„Izgatásért tízhónapi börtőnbüntetésre ítélték egy vásárhelyi kulákot

A Szegeden tárgyaló megyei népbíróság a napokban hozott ítéletet Bakos János, Pusztas 731. szám alatt lakó vásárhelyi kulák izgatási ügyében, aki a tanúk vallomása szerint arról volt hírhedt a környékben, hogy a legvadabbul izgatott a népi demokratikus államrend ellen. Állandóan rémhíreket terjesztett és igyekezett a dolgozó parasztságot félrevezetni főleg az »Amerika hangja« adóból vett hazugságaival.

A megyei népbíróság Bakos János kulákot 8 hónapi börtőnre, 10 évi hivatali és politikai jogvesztésre, valamint 6 hold föld, tanya és ehhez szükséges gazdasági felszerelés kivételével ingatlan vagyona és gazdasági felszerelésének elkobzására ítélté.” (1950. szept. 13. 3. p.)

A másik újságcikk:

*„Egyévi börtőnre ítélték Rajki István vásárhelyi kulákot,
mert izgatott a népi demokrácia ellen*

Aki a dolgozó nép rendjére, építő törekvésére kezdet mer emelni, arra könyörtelenül lesújt a nép ökle. Rajki István Tanya 1126. szám alatt lakó vásárhelyi kulák is államrendünk ellen tört. Vissza akarta hozni a régi rendet kizsákmányoló uraival és csendőreivel. Tanyája környékén bejárta azokat a tanyákat, ahol gondolta,

hogy meghallgatják lázító beszédét és izgatott a népi demokrácia ellen. A dolgozó parasztek felháborodva hallották Rajki lázításait, de nem sokáig túrték aljas romboló beszédét, hanem bíróság elé állították.

A megyei népbíróság a napokban ítélkezett a lázító kulák felett. Népellenes bűnéért Rajki Istvánt egyévi börtönre, 5 évi hivatalvesztésre és politikai jogvesztésre, valamint ingatlan vagyona háromnegyed részének elkobzására ítélte. Az ítélet nem jogerős.” (1950. szept. 16. 10. p.)

BEÉRET A FELSZÁMOLÁS

A kuláküldözés és a fehérgárdisták felszámolása 1950 nyarán már összemosódott. Bizonyosságot láttak arra, hogy a gazdák: a „kulákok” fegyveres felkelésre bujtogatnak, sőt készülnek. Már a fehérgárdisták között lévő kisparasztek is kulákminősítést kaptak a mozgalomban való részvételük miatt. Az vált kulákká, akire ráfogták. Mindenkit ellenségnek tekintettek, aki nem mondott le magánvagyonáról és nem lépett be a szövetkezetbe.

1950 szeptemberében már több száz gazdacsalád volt tagja, vagy állt támogató kapcsolatban a fehérgárdistákkal. Elsők között a vezetőket fogták el: Blahó Jánost és a feleségét, Kovács Istvánt és Rárósról Nagy Ferencet.

A recept kipróbált volt: egyszerre több végrehajtó, finánc, rendőr és a dűlőbiztos „megszálltak” a tanyát. Kutazkodni kezdtek, mert „a kulák eldugja a termést a dolgozó nép elől.” Amíg elfoglalták a mit sem sejtő tanyalakókat, egy civilruhás ávós fegyvert dugott el a kazalban, a padlásra vagy az eresz alatt. Néhány nap múlva ismét rajtuk ütöttek és a gazda jelenlétében, látványos körülmények között megtalálták. Így járt Belső-Szörháton C. Nagy Gábor is.

A RAJTAÜTÉS

A mozgalom résztvevőinek begyűjtése október elején kezdődött el, bár volt, akit már hamarabb elfogtak. Koncz Imre így emlékezett vissza:

„– Mindönkihön éjjel möntek ki. Általában tanyánkint haladtak a fölszámolással. Két Pobjeda gépkocsi elől és hátul közrefogta a tanyát. Az autókból kiugrázó géppisztolyos ávósok hirtelen nagy zajt csaptak.”

Így történt ez Juhász Imre tanyai kovácsmester, a Koncz család és Szőke Pál gazdálkodó esetében is. Juhász Imre beszélt el:

„– 1950. október 5-én hajnalban hét ÁVH-s érkezött hozzánk. Egyszerre kezdtek el a tanya elején és végén lévő ablakot verni, majd zseblámpával bevilágítottak és beordítottak, hogy »– kelj föl, te mocskos fasiszta!«”

A zajra álmosan előkerülő férfit megbilincseltek és begyömöszölték az egyik autóba. Feleségét és négyhónapos kislányát nem bántották ugyan, de fegyverért feldúlták a tanyát.

Külső-Szörhátról a két Koncz testvért vitték el. Imre beszélt:

„– Mögbilincseltek bennünket, oszt bevágtak az egyik kocsiba. Köztünk egy ávos ült, hogy nő beszélgethessünk. Apámnak 26 katasztrális hold földje volt, Tanya 1549. szám alatt. A család jó hírben állt. Apámat most nem vitték el, de befogatták vele a kocsit és el köllött hajtania.”

Szóke Pálnál is hasonló jelenet zajlott:

„– Amikor mögbilincseltek, rámondítottak, hogy adjam elő a fegyvert. Úgy gondoltam, hogy hamarabb békén hagynak, ha eredményt érnek el. Elmondtam, hogy az egyik szín padlásán van egy gyerekkoromban használt, tusa nélküli, összerozsdásodott fékpuskacsó és zává. Ezt mögtalálták boldogan és beérték az eredménnyel.”

Nagy Ferenc elfogása így történt:

„– Egy éjszaka két autóval gyűttek ki a tanyánkra értem. Ávosok voltak, de civilben, géppisztolyokkal. Azonnal betuszkoltak az egyik kocsiba. Valami nagy fekete jármű volt, de személyautó. Egyenősen Szögedre vittek, a Tisza Szállóba. Úgy látszik, hogy Vásárhelyön már nem volt hely a sok szenvedőtül.

A szögedi pincébe egy szerb embörrel zártak közös cellába. Előbb mögkérdezték, hogy beszélök-é szerbül, de én mondtam, hogy nem tudok. Ennek mögörültek. Így kerültünk össze.”

– Mikor volt ez? – kérdeztük Nagy Ferencet.

„– Mikor, hát 1950. augusztus végén kezdődött a fehérgárdisták elfogása, de hetekig tartott. Értem szeptember 29-én gyűttek.”

Özvegy Csáki Kálmánné beszélt:

„– 1950. október elején két részletben vitték el a fehérgárdistákat. Előbb Blahóékat szödték össze Orosházáról, azután a pusztaiakat. Kálmán fiamat is Orosházáról, az anyósa, a családja lakásáról vitték el. Kovács Istvánt Dajkóéknál egy Felvinczi nevű pénzügyőr-parancsnok fogta el.

Amikor az Erzsébeti úti tanyánkhon értek, előbb mérgezett húst dobáltak a kutyaáknak. Szörnyű kínok között röggelre mind kimúltak. Bekopogtak az ablakon és elváltoztatott hangon Mérai Kálmán jóbarátunk nevében beszéltek. Gyanús volt a dolog, de csak ajtót nyitottunk. Öt ávos dúródott be géppisztolyokkal, ránk szögezve.

A családnak volt egy elhalt bíró tagja, akitül egy csomó törvénykönyvet örököltünk. Ebbe oszt belekötötték. Összeszödték az összes könyvünket, fölhányták az autóra és elvitték. Végül a férjemet lükték be az autóba és Orosházára indultak, itt gyűjtötték őket. Közben a vasúthon értek. Az átjáróban lő volt eresztve a sorompó, amit a vezető az utolsó pillanatban vött észre. Égtelen

káromkodásba kezdtek, hogy »– nem tudtál előbb figyelmeztetni, te büdös fasiszta kulák?!«

Elővették a kurblivasat és Orosházáig agyba-főbe verték vele az én jó uramat. Élete végéig viselte. Egy nagy púp maradt a homlokán. Tele volt belső vérzésökkel. Önni se tudott. Másnap elengedték, de haza köllött hozni a házba, ahun a lányom gondozta. Bakay György sebész két hónapig kezelte, mire fölépült.

Én egyedül maradtam kint a tanyán, mert a jószágot el köllött látni, mög gazdálkodni köllött. Nagyon féltém. Egy éjszaka újra gyűttek, de akkor mán nem kopogtattak, hanem rámfeszítették az ajtót, oszt betódultak. Az ágybul ki se kelhettem. Szétdobáltak, fölforgattak mindönt, mert fegyvert kerestek, de nem találtak.

Az Orosházán összegyűjtött emböröket autóra terelték és még akkor éjszaka áthozták őket Vásárhelyre, az Ady Endre utcán lévő ávóra. Itt látta mög a fiam az apját, de olyan állapotban volt, úgy összeverve, hogy nem ismerte mög a fiát.”

A KIHALLGATÁSOK

A fehérgárdisták egy részét a vásárhelyi ÁVH-parancsnokság pincéjébe zsúfolták össze. Akikkel adatközlőink itt, majd később a börtönökben és a kényszer-munkatáborokban találkoztak, megítélésük szerint, úgy ötvenen lehettek. Szörnyű éjszakát töltöttek Vásárhelyen. Egész éjjel mozdulatlanul kellett a fallal szemközt állniok, úgy hogy az orruk és a cipőjük hegye a falat érintse. Aki megingott, eltávolodott a faltól, hátulról rugdosták és szidalmazták.

Özvegy Csáki Kálmánné beszélte:

„– A fiamat mán Orosházán mögverték, majd Vásárhelyön csöpögő víz alá állították. Ezután derékig hideg, majd meleg vízbe állították és közben többen verték, mög a szömibe lámpával világítottak. Fele formán a fogait is kiverték.”

A foglyokat Vásárhelyről másnap reggel megbilincselve, teherautókon továbbvitték Szegedre. Itt akkor a Tisza Szálló volt az ÁVH-parancsnokság. A hatalmas pincerendszerét vallató és magánzárkáká alakították át.

Szóke Pál így emlékezett vissza az itt töltött sanyarú napokra:

„– Húsz éves, nőtlen embör voltam. A vallatások mindön éjjel folytak. Hallottuk az ütlegölést és az ordításokat. Ezöknek én is részese voltam. Az én verésömet előbb két vásárhelyi ávos: Tóth Imre és Farkas János végezte. Az egyikőjük osztálytársam volt, de ezt ő mán elfelejtötte és vadállatként bánt velem. Utóbb aztán mindön éjjel más-más vallatót kaptam, akik mindég ugyanazt kérdözték és jegyzőkönyvezték. Valószínű, hogy arra vártak, mikor tér el a vallomásom.

Közben mindönkit szüntelenül azért sanyargattak, hogy árulja el a társait: kik voltak még benne a mozgalomban? Az apámat mint kulákot vitték el, mert »elszabotálta az aratást«.

Hét hétig voltam egy vizes pincében, ahol a dészkapriccsön kívül csak egy lópokróc volt. A kosztunk moslék volt, a szó szoros értelmében. Amit az ávósok möghagytak, almacsutkával, fogpiszkálókkal, csikkel tele és mosogatólével főlhígítva.

Fürödni nem lehetett. A mosdásra csak annyi idő volt, hogy egyik nap a bal, a másikon jobb lábunkat tudtuk hideg vízbe belemeríteni egy pillanatra. A testömet a piszoktul kiütések lepték el. Ezek elfertőződtek és hámlott rólam a bőr. A végén már szétrohadt rajtam az alsónemű is.”

Nagy Ferenc emlékezete szerint:

„– Eleinte kihallgatásokra vittek. A kihallgató tiszt többször mögvert. Azután abbamaradtak a kihallgatások és többet nem szóltak hozzám. Amikor enyhítő körülményeket soroltam, leálltak az írással. Az ávó enyhítő körülményt sohasé jegyzőkönyvezött.”

A fehérgárdisták 50 napig voltak Szegeden. Olyan volt ez számukra, mintha 50 év telt volna el rajtuk, a legnagyobb testi-lelki nyomorúságban.

Juhász Imre így emlékezett:

„– Tizenkét éjjel hallgattak ki és szinte mindég mögverték. A ütlegölést egyszerűen két személy végezte. Egy ávós nő volt köztük a legkegyetlenebb. Mögkérdezte tőlem, hogy »– megbasznál-e?« [így!] Amikor azt válaszoltam, hogy »– nem«, számonkérte tőlem, hogy »– tán olyan rossz kurvának gondolsz?«, és ezért veretett. Ha mög »– igen«-nel válaszoltam, a »bujá fantáziám« miatt vertek félholtra. A péniszömet rajzszöggel az asztalhon tűzték.

Még fiatal voltam, amikor kiszabadultam és a kislányom mellé szeretttünk vóna egy fiút, de a naponkénti vérös kínzások elintézték. Sohasé született több gyerekkünk.

A 18-ik éjjel vádiratot készítettek ellenem. Tele volt hazugsággal. Behoztak a cellámba egy adag paprikáskrumplit kolbásszal, hogy írjam alá a vádiratot és akkor mögöhetem a kosztot. Nem nyúltam hozzá, pedig kiéhezött voltam, de nem írtam alá. Ekkor két ávós – egyik a szömemnek, másik a tarkómnak szögezte a géppisztolyt és kényszerítettek –, de ekkor sē írtam alá, sőt éhségstrájkba kezdtem, amelyet a végső légyöngülés nyolcadik napján fejeztem be. Ekkor már csak 40 kilós voltam és teljesen mögöszültem. Szögedön többet nem bántottak.”

TÁRGYALÁS ÉS ÍTÉLKEZÉS

A továbbiakat özvegy Csáki Kálmánné beszélte el:

„– Az ÁVH-ról fiamat a többiekkel együtt a Csillag börtönbe vitték, itt vártak az ítéletre. 1951. január 11-én Szögedön, a bíróságon kezdték a tárgyalást, amely egy hétig tartott. A bíróság mindég szorosan körül volt fogva fegyverös ávósok-

kal. Ide hozták teherautókon, összeláncolva a foglyokat. A Széchenyi téren, mög az épület melletti kis utcákban nyüzsgött a sok géppisztolyos ávós, a bíróságot mög se közelíthettük, nemhogy bemöhetünk volna.



Az ítélet kihirdetése után Blahó Jánost és Kovács Istvánt egymáshon láncolva vezették. Mink a kis utcában álltunk a bíróság mellett, ahun a rabszállító autók voltak. Amikor Kovács Istvánt möglátta az édesanyja, a fegyverős őrségöt



Hódmezővásárhelyen, a Kovács Istvánról elnevezett utcában, a fehérgárdista mozgalomra emlékeztető emlék- és utcanévtábla

áttörve hozzá rohant és egy zsebkendőt adott át neki. A fia pedig a fején mögcsavart egy fűrt haját és kitipte. Ezt adta át az anyjának, hogy őrizze, mert őt halálra ítélték. Ekkor az anyja összeesött, úgy vitték el. A haját még ma is őrzik tán.

Blahót és Kovácsot a Csillagban fölakasztották. Az akasztófákat a többi elítéltelet állították föl. A halálraítéltek az akasztásuk előtt a magyar Himnuszt énekeltek. Mindkét család kérte a holttestök kiadását, de nem teljesítették. Később próbálták kinyomozni, hogy hová temették őket és megtudták, hogy a szögedi Orvostudományi Egyetemre vitték, ahun a hallgatók boncoltak rajtuk, így emésződtek el.

Visszatérve az ítélethozatal utáni percökre, hosszú idő után én is végre mögláthattam a fiamat, amint föltuszkolták az autóra. Az utolsó csoportban volt, akik a legtöbb büntetést kapták. A két életvesztésön kívül Rostás János, Mérai Kálmán, Török Imre, Görbics Béla életfogytiglant kapott és a fiam 10 évet. A bilincsöt, láncot a bíróságon sē vették lē róluk. Ęgymáshoz láncolva vezették őket, mint a vadállatokat.”

Juhász Imre ezeket beszélte el:

„– Az ítélet kihirdetése után visszakerültek a Csillagba. Itt különválasztották a halálra ítéeltet. Blahót és Kovácsot rettenetős kínzások után, 1951. március 30-án a börtön udvarán akasztották föl.”

A KISTARCSAI »SZŰRÉS«

Juhász Imre így folytatta elbeszélését:

„– Nem mindönkit ítélték el. Én sokadmagammal azt sē tudtam, hogy meddig tart majd a büntetésöm. 1951. január 2-án autókra raktak bennünket és elszállítottak Szögedrül. Amikor mögérköztünk Kistarcsára, az internálótáborba, kűfalhon állítottak bennünket, ahogy a vásárhelyi ÁVH pincéjiben. Órákig álltunk a havas esőben. Ezön a napon 22 férfit és Blahónét szállították ide.”

Megszakítva a visszaemlékezést, ide kíváncozik özvegy Csáki Kálmánné ismerete Blahóné sorsáról:

„– Blahó János felesége egy darabig Pestön bujkált. A kisfiuk a nagyanyjával Orosházán maradt, de a röndszörös zaklatások elől egy közeli faluba menekültek és itt húzódtak mög. Blahónét hamarosan elfogták és internálták. Szabadulása után úgy tudom, hogy férjhön mönt és Fülöpszálláson él.”

Folytatva Juhász Imre kistarcsai emlékezését, elmondta, hogy:

„– Ęgyenkint szólítgattak be bennünket és fölvtették az adatainkat. Kikérdőztek és a »szűrőépületbe« kerültünk mögfigyelés alá. Itt »szadista fegyelöm« uralkodott, állandó ütleöléssel és ocsmány szidalmazással.

Mán Szögedön újabb »téглаemböröket« építettek be közénk, és ezek vagy

mások, de végigkísérték a börtönveinkeket. 1952. január 3-án írhattunk először haza egy levelezőlapot. Februárban fogadhattunk látogatót. Hozhattak möghatározott tartalmú, mög súlyú élelmiszercsomagot. A látogatások 5 percig tartottak. Másfél méter szélös drótszövet-falak közé tereltek be bennünket a fegyverös ávosok.

Én úgy néztem ki, hogy nem ösmert mög a feleségöm. Csontig lésóványodtam. A beszélőn mindönki kiabált, hogy szót értsön, ezért a hangzavarban sömmi sé lött a beszélgetésbül, éppen csak láhattuk egymást. Ezért utaztak az asszonyok száz kilométeröket.

Kistarcsa után oszt elváltak a sorsok. Egyik ide, másik odakerült.”

Nagy Ferenc szavait idézzük:

„– Szögedön sé tárgyalásom, sé ítéletöm nem volt. Ez nagyon rossz volt, mert nem tudtuk, hogy hány évet löszünk majd foglyok. Minket internáltak. Éngöm 54 nap múlva összebilincsőlték Juhász Imrével. A foglyokat párosával bilincsőlték mög, úgy vittek bennünket Kistarcsára, de csak 52-ben, február elejin kapott a családom értesítést, addig sömmit sé tudtak rólam.

Rengetegöt éhöztünk. El löhet képzeln, amikor fölnött emböröknek kimérve napi ezör körüli kalória volt a fejadagja. Itt sokan, még lopás miatt lëbukott ávosok is ültek velünk. A 13-as cellában ült az egyik leghírhedtebb nyúzó, akit Szögedrül ismertünk, »Pimasz« volt a gúnyneve. Besúgóröndsör volt a börtönben.

Kistarcsán a második napon kaptunk egy papírt, egy »így köllött határoznom« címút, ami szállóige lött. Hát, úgy köllött határozni a bírónak, hogy internáltak és ennek nem volt möghatározott ideje.”

KÉNYSZERMUNKATÁBOR

Szöke Pál így emlékezett ezekre az időkre:

„– Abban mindannyian egyetértöttünk, hogy az ÁVH és Kistarcsa után még a kényszermunkatáborok is jobbak voltak. Ezökben mán dolgoztunk és lëkötöttük magunkat. Én Várpalotára bányába kerültem. 160 százalékos szénkitermelési eredményt értem el az egésznapos, embörtelen munkával.”

Juhász Imre így beszélt az internálásról:

„– »Nagy sikernek« könyveltem el, mikor 1951 júliusában az inotai hőerömű alapozási munkálataihon vittek. Itt csak október végéig dolgoztam. Utána Isaszögre hurcoltak, ahun egy szovjet harcokocsigyár betonozási munkálatai folytak nagy titokban. 400 rab éjjel-nappal építötte a hadiüzemöt. A fehérgárdistákon kívül osztán voltak még itt papok, katonatisztök, olyan zsidó polgárok, akik a haláltáborokbul mögmenekülve másként képzelték el a röndsörváltást, de akadtak ellenszegülö ávosok is.

Isaszögürül 1952. május 30-án továbbvittek bennünket a Dunapentele mellett lévő Bernátkúti Rabgazdaságba, ahol előbb arattunk, majd az őszi mezőgazdasági munkákat köllött végezniük. Hitögetni kezdtek bennünket, hogy karácsonyra hazamöhetünk, de ebbül sömmi sө lött.”

Koncz Imre emlékezését idézzük:

„– Kistarcsáurul a [pesti] Mosonyi utcai szigorított börtönbe szállítottak gyógyulni, ahun a gyöngélködöbe fektettek, mán olyan állapotban voltam. Az átélt szenvedésök miatt 87 kilóruul 57 kilóra fogytam és mán jártányi erőm sө volt. Kicsit följavítva kerültem Márianosztrára, innen pedig Oroszlánba vittek.”

Nagy Ferenc így beszélt:

„– Tarcsáurul Inotára vittek. Itt 3 hónapig az alumíniumkohót építööttük, majd tölön Isaszegön harckocsigyárat építööttünk a követköző év júniusáig. Egy nagy medencét köllött kiásni, amit teleengedtek vízzel. A tankokat ebbe merítöötték el, hogy a víz alatt a beszivárgást vizsgálják a belsejébe.

Innen Bernátkútra kerültem aratni, majd az Állami Rabgazdaságot építööttük. Ezökön a munkahelyekön mán búvebb volt a koszt, mert másképpen nem bírunk volna dolgozni. Az eltartásunkat magunknak köllött fizetni. Az Igazságügyi Minisztérium szabta mög az árat. A keresményünk 30 százalékát lөvonták az őrzésünkre. 450 forintot fizettünk a kosztért. Szóval, havonta 100–200 forint maradt, amit a családnak postán hazaküldhettünk.

Gyakran fenýítöttek bennünket. Könnyen kaptunk fogdát és még nőre is fölrakták a *kurtavasat*. Aki ezön a kínzáson átesöött, nagyon mögszölídült. A löhe-töségeinkkel nem sokra möntünk. Havonta egyször möhettünk a *beszélöre*, ha látogatónk érkezöött. Hozhatott másfél kilós csomagot, amivel nagyon sokra nem möntünk. Nagyobb része volt könyér, kevés szalonna, lekvár. Komolyabb dolog sömmi, na mög 100 szál cigaretta.

A munkahelyekön barakktáborokban laktunk, szögesdrót mögött. Itt már keverödtünk a köztörvényös bünözökkel. Nem gyilkosokra, rablókra köll gondolni, hanem zömében olyan nagyvérűekre, akik rendört, ávöst vertek, lөszakították a Rákosi képet a falruul és hasonlók. Ezök föleg fiatalok voltak, akiket a velünk együtt ülö egykori katonatisztök, papok, az angyalcsinálásért ülö orvosok »oktattak« a börtönben. Elmondták, hogy van szabad világ, mög hogy mi a haza, miért köll érte harcolni.

A Rákosi-rendszer a börtönökben kinevelte a maga ellenségeit. Ezök egy részibül löttek 56-ban a forradalmárok, akik pusztá kézzel möntek neki az orosz tankoknak, halálfélelmet nem ösmerve.”

AZ ÍTÉLKEZÉS

1953-ig a fehérgárdisták többsége elítélés nélkül raboskodott. 1953 januárjától a különböző rabgazdaságokból összeszedték és visszahurcolták őket Kistarcsára, de csak augusztus 27-én kerültek bíróság elé. Addig továbbra is internáltak voltak és nem elítéltek.

Nagy Ferenc beszélt:

„– Februárban visszavittek bennünket Kistarcsára. Levelet nem írhattunk haza. Dolgozni nem vittek ki, csak sakkozni lehetett, mög könyveket olvasni, például Solohovtól „Az acélt megedzik” és hasonló szovjet műveket. Így teltek a hónapok. Lelkileg akartak bennünket mögtörni.

Májusban újra jegyzőkönyvet vettek föl, de ugyanazt, amit Szögedön. Májustól augusztusig a börtönben pangtunk. Közben ide hozták be Recskrül azokat az élőhalottakat, akik még mögmaradtak.

Augusztusban 11 főt, köztük engem is külön zárkába raktak. Később kivonult hozzánk a fővárosi bíróság ítéletozatalra. Egy nagy terömbbe tereltek bennünket. A hallgatóság ávosokbul állt. Mindannyiónknak egy öreg védöügyvédöt adtak, aki végig hallgatott, sömmit se szólt az érdekünkben, pedig az lött vólna a tiszte. A cirkusz alatt bóbiskolt. Ekkor elítéltek bennünket. Én 7 évet kaptam, de beleszámították az internálás éveit is.”

Juhász Imre így emlékezett vissza az ítéletre:

„– A tárgyalóterömbbe egyszörré 18 rabot kísértek be géppisztolyos ávos legényök. Ök húszan voltak. A »tárgyalás« mondhatnám védelöm nélkül zajlott. Fölolvasták a vádiratot: »a fehérgárdista ellenforradalmi mozgalomban való részvétel, amelynek célja a szocialista rendszer megdöntésére irányuló fegyveres szervezkedés volt.«

Ezután a bíróság 2 percre kivonult, – nem a rabokat terelték ki – és begyüvet mán ítéletöt is hirdettek, hiszen az csak formaság volt, mert az ítéletök előbb elkészültek.

4–8 évi börtönbüntésöket osztottak ki, beszámítva az addig eltöltött fogvatarást.”

Szóke Pál 8 évet kapott. Nála súlyosbító körölménynek számított, hogy közben öt, illetve az egész családját kuláknak minösítették; és az a tény, hogy „fegyvert” rejtegetett. Koncz Imre és József 6, illetve 5 évet, Juhász Imre pedig 4 évet kapott. Ö ezt mind le is ülte.

ÚJABB KÉNYSZERMUNKATÁBOR

A tárgyalás után embertelen rabszállítás következett. A kezüket összebilincselték és 13 személyt egy hosszú rabláncra fűztek, mint a középkorban a gályarabokat, és bevagóniózták őket. Irány Márianosztra! A lassú, több napos úton úgy tudták a dolgukat elvégezni, hogy az egyikőjük lehúzta a gumicsizmáját és azt adogatták tovább, abba ürítkeztek.

Nagy Ferenc sorsa így alakult:

„– Augusztusban a Markóba kerültem 4–5 napra. Innen Várpalotára, a szénbányába vittek. Itt 3 évet húztam lē, napi 10 órát voltunk a föld alatt. A tárnátul a fejtésig öt kilométert gyalogoltunk föld alatti vágatokban és ez egyórás út volt, ugyanennyi visszafelé. Egy év után vājár löttem.”

Szőke Pál beszélt el:

„– Ismét bányába kerültem. Itt kifáztam, tüdőgyulladást kaptam, majd tbc-s fertőzést. A tüdőmön jókora kaverna támadt.”

Juhász Imre sorsát idézte:

„– A Dorog melletti Csolnokra kerültem a bányába, 1953 decemberében. Itt karbantartó lakatosként dolgoztattak. Mindönütt fegyverős ÁVH-sok vigyáztak ránk, akik szüntelenül mocskoltak, fasisztáztak bennünket és könnyen eljárt a kezük, mög rúgott a lábuk.”

Koncz Imre visszaemlékezése:

„– Tüdővérzést kaptam és valószínűleg tbc-s fertőzést is. Ennek következtiben a váci rabkórházban éltem 2 évig. Innen visszavittek Kistarcsára, majd az orosláni szénbányában dolgoztam. Ezután engöm is Csolnokra vittek dolgozni.”

Özvegy Csáki Kálmánné emlékezett vissza a fia sorsára:

„– Még a szögedi tárgyalás után, ahol a fiam 10 évet kapott, visszavitték a Csillag Börtönbe a többi súlyosan elítélt társával együtt. Innen őt Márianosztrára hurcolták, ahol mosodában dolgozott. Továbbkerült Pétfürdőre, majd a Dorog melletti Cseriaknába szénbányásznak. Nagyon szögény bányászokkal dolgozott együtt.

Hat évig volt itt a fiam és közben dupla műszakban dolgozott. Utóbb már az egyiket pénzért, amit a családnak hazaküldött.”

A NAGY IMRE-KORSZAK – ÚJABB LETARTÓZTATÁSOK

Ekkor már régen megindult a Nagy Imre-féle „enyhülés” és a rabok azt várták, hogy ez majd rájuk is vonatkozni fog. Tévedtek. Csak a polgári életben, ott is elsősorban a fővárosban és a nagyobb városokban lehetett valami javulást érzékelni, de a rabok sorsa változatlanul embertelen maradt.

A fehérgárdistákat sem hagyták nyugodni. „Begyűjtésük” második hulláma 1954 végén kezdődött és 1955 nyarán tetőzött.

Özvegy Csáki Kálmánné így emlékezett vissza a férje sorsára:

„– Amikor 1950 őszi kurbliával félholtra verték a férjemet, hazaengedték ugyan, de havonta két-három alkalommal kigyűttek érte a tanyára és a legkülönbözőbb indokokkal elvitték Kútvölgyre, a rendőrségre. Hol mint gazdasági bűntényt elkövető kulákot, hol adóhátralékost piszkálták. Éjszakánként is rántkörttek és szüntelenül folyt a zaklatás.

1955-ben a búza már körösztbe volt, amikor júliusban újra elvitték. Akkor is éjszaka gyűttek érte autóval. Szögedre került, a megyei ügyészség cellájába.

Égyedül maradtam a tanyán. Néhány kiszáradt fa kivágására engedélyt kértem és írásban mögkaptam. A fákat kivágattam. Följelentettek, hogy a kulák fát irtott. Behívtak Szögedre az ügyészségre, ahun égtelenül lészidtak. A házi ügyvédünk, Neuman Sándor védett mög, de a hivatalnokok mérgelődtek, hogy a kulák engedélyt kaphatott.

Ekkor kértem az ügyvédöt, hogy intézze el a férjem möglátogatását. Engöm lē is vittek a cellájába és láthattam égy pár szó erejéig. Mögtudtam, hogy a környékünkről többeket vittek el. Ide került Csáki János a fiával, Csáki Lászlóval, Mónus István és a veje, Kenyeres László, Samu Imre és a fia, mög Török Pétör.

Szögedről ügyvédöt fogadtam, bár tudtam, hogy csak a pénzt viszi. A tárgyaláson csak a folyosóra eresztettek be, ott szomorkodtam. A férjemet mint kulákot vitték el, de hamar kiderült, hogy fehérgárdistaként ítéldöznek fölötte.

Az ítélete 8 év volt. Vácra vitték, ahol a börtön mosodájában dolgoztatták. Közben a Ságvári Tsz elnöke, Nagy Sándor zaklatott. Oldalba vert, hogy mönynek már ki a tanyánkból. A szövetközet összes takarmányát a tanyánk kertjébe hordatta. A tanácsra köllött járnom, ahun Köteles János, a Közellátási Hivatal vezetője szidott, mocskolt, hogy a tanyát adjam lē, írjam alá a kitelepítésömet, de nem írtam. Ekkor átadott a rendőrségnek, aki becsukott a városháza szenespincéjibe. Egész nap ott raboskodtam étlen-szomjjan. A rendör is szidott, káromkodott, hogy ott köllött öriznije engöm. Péntökön este hazazavartak. Szombaton röggel fölleltároztak és vasárnap két rendör gyűtt, akik kilakoltattak. Sē szerszámot, sē jószágot nem vihettem el a tanyából, csak a bútorokat, mög a ruháimat.

A városi házunkhon nem möhettem. Mindön szobában bérlő lakott, azok be sē engedtek a kapun. A nagynénem fogadott be a Szent István térön, ahun a mosókonyhában húztam mög magamat. A 80 éves nagynénem éppen a Csillagban ült, 9 havi büntetésit töltötte gazdasági bűncselekmény miatt. Az ő házába is telepítettek bérlőt, aki röndszörösen piszkált és „kuláknözött».

Eleinte a mögmaradt kis pénzbül éltem, mög Kishomokra jártam fát gondolni. A kérgüket kapartam havi 20 forintért. Mögtudta a Bodzási úton Vata Ernő, régi gazdabarátunk, aki odavött kertészködni. Összel, amikor itt mög-

szűnt a munka, a Gyógypedagógiai iskolába möntem, a Simonyi utcai veszélyöztetöttekre mosni. Itt veszélyösségi pótlék járt volna, de én mint kulákasszony ezt nem kaptam mög. El is üldöztek innen és átkerültem a varrodába.”

A SZABADULÁS

Nagy Ferenc beszélte el szabadulása történetét:

„– 1956. július 7-én, mivel a család kérvényözte, egy évvel hamarabb elengedtek a jó magaviseletöm, mög a szorgalmam miatt, de otthon mindön hétön egy-ször, hétfön röggel 8-ra a rendörségre köllött járnom jelentközni. Egy évig köllött volna, amennyivel hamarabb hazagyühettem. Október végétől, a forradalom alatt mögszűnt az ellenörzésöm. 1957 elejin, mög 60-ban, a szövetközet szervezésekor behívtak még a rendörségre elbeszélgetni. Kérdözösködtek, de nem bántottak. Tovább aztán nem foglalkoztak velem.”

Szöke Pál beszélte:

„– 56 februárjában szabadultam és csak 5 évet és 4 hónapot ültem, de az én priuszommal sēhun sē tudtam elhelyezködni. Itthon állandó rendöri felügyelet alatt álltam és minduntalan jelentköznöm köllött. Sokat zaklattak otthon is. Elkeserödésömben visszamöntem a bányába dolgozni. Más fogolytársaim is így jártak. Az 56-os forradalom után visszagyüttem Vásárhelyre és az apösöm földjin gazdálkodtam 1960-ig, amikor azt is bekebelözte a téesz.”

Juhász Imre visszaemlékezését idézzük:

„– 1954-ben szabadultam és visszatértem a családomhön. A BELSPED Fuvározó Vállalatnál dolgoztam, de az eredeti, a kovács szakmámat nem gyakoroltam tovább.”

Koncz Imre Csolnokról szabadult. Hazajövet megnösült. Elmondta, hogy a „múltja” szinte máig elkísérte.

Az életfogytiglanra ítélt Rostás Jánost 1956-ban a forradalom szabadította ki a börtönből. Végig otthon volt és a forradalom leverése után önként jelentkezett a börtönben. Ezért a cselekedetéért 12 évre mérsékelték a büntetését. Összesen 9 évet és 3 hónapot töltött el fogságban. A többi életfogytiglanra ítélt még 1956-ban, a forradalom alatt kimenekült Nyugatra.

Bertök Zoltán újságíró 1956 májusában Márianosztráról szabadult. A forradalom alatt ismét írt és forradalmár lett. 1957 elején elfogták és Tökölre került a börtönbe. Amikor innen is kiszabadult, a Dunántúlon Acsádra ment a helyi szövetkezet főállattenyésztojének. 1967-ben arcára bukva, gyanús körülmények között, halva találták meg egy mocsárban. Öngyilkosság híret keltve temették el.

A Csákiak szabadulásáról az özvegy beszélt:

„– A fiam 1956 júliusában szabadult ki. Azonnal hazamönt Orosházára a csa-

ládjához, de közben a felesége, Margit elvált tőle és vissza se fogadta. Ekkor a fiam Vásárhelyre gyűtt, de a házuk tele volt még lakóval. Nehéz hónapok voltak azok neki is...

A forradalom leverése után, 56 novemberében ismét átmönt Orosházára, hogy az ottmaradt családját möglátogassa. Ezt követően – mivel elvált felesége nem adott neki szállást – ottani barátját: Bánki Horváth Ferencöt kereste föl, hogy nála éjszakázzon. Még akkor éjszaka kimöntenek érte és mindkettőjüket elvitték Békéscsabára, ahun ismét összeverték a fiamat.

Mink erről semmit se tudtunk. Azt gondoltuk, hogy Kálmán Orosházán van a családjánál. Még örültünk is, arra gondolva, hogy a házastársak között helyreállt a rönd. Majd csak egy hét múlva Héja István, szintén elítélt fegyveres, dugdosva hozta haza a fiam táskáját Bánki Horvátéktul. Ekkor tudtuk meg, hogy Kálmán ismét fogoly. Két hét múlva eresztették haza. Utána még évekig rendőri fölügyelet alatt állt, pedig nem csinált semmit. Röndös munkahelyre nem fogadták be. Téglyagyárban volt csilletologató.

A férjemet 56 októberében, a forradalom szabadította ki. Azonnal hazagyűtt Vácrul. A forradalom után egy éjszaka eltűnt. Nem mönt vissza a börtönbe, hanem 5 évig bujkált. Talán kétször adott életjelt, de én egyször se láthattam. Üzent, hogy él és nő keressük. A tanyavilágban, a Pusztán bujdosott. Mindég akadt, aki néhány napra befogadta a munkájáért. Tovább nem maradt, mert attul félt, hogy jótövéinek is bajt csinál.

A forradalom alatt én még a Gyógypedagógiai Iskolában dolgoztam. Mivel én voltam a »férges«, akinek ügyis mindégy, az igazgató velem akarta leveretni a falrul a vörös csillagot. 1957-ben pedig erőszakkal beosztottak egy brigádba és kiküldtek bennünket Erzsébetre, ahun mindönki ösmert, a téeszbe lépésre agitálni. Így akartak lejáratni a parasztok előtt. De ez nem volt elég. Éjszakánként gyűtt értem az autó és a pufajkások kivittek a Lippai malomig. Ott vallattak óraszámra, hogy hol van a férjem, de én se tudtam. Akkor mán férjnél volt a lányom, de még azokat is sokször fölverték és zaklatták.

1961-ben elfogták az uramat. Elképzeheti, hogy mit kapott! Az ügyit újratárgyalták és amit 56 után nem töltött le, 2 és fél évre visszavitték Vácra. 1963-ban amnesztiával szabadult. Akkor oszt mán hazagyűtt végleg.

Én még az iskolánál dolgoztam. A konyhára töttek. A gyereköktül ellopott önnivalót elosztották és neköm is vinni köllött belüle haza, hogy belekeverve, a többieket el nő áruljam. A férjem mögkérözte, hogy került hozzám a szalámi? Amikor mögtudta az igazat, azonnal fölmondott velem. Nem jártam többet dolgozni, ott maradtunk könyér nélkül.”

UTÓSZÓ

A dél-alföldi parasztságnak semmilyen „kiművelt” forradalmi tapasztalata nem volt. A lelkesedés és a szervezkedés, a hazáért való önfeláldozás „naivnak” bizonyult. Fogalmuk sem volt arról, hogy a győztes nagyhatalmak bűnös szövetsége a háború után ismét fölosztotta a világot. Nem hallottak a jaltai egyezményről; hogy Kelet-Európát, benne Magyarországot is átengedték a Szovjetunióknak és ebben a világpolitikai helyzetben az ő mozgalmuk eleve bukásra volt ítélve.

Mégis, újabb és újabb ellenállásra vállalkoztak. Domonkos László: „Magyar Sámsonok”. Paraszti ellenállás 1951–1955 címmel (Szeged, 1990) megjelentetett kötetéből kiderül, hogy az egykor „rebellis Viharsarok” továbbra sem nyugodott. A fehérgárdisták felszámolása után „Magyar Ellenállási Mozgalom” néven megindult a békéssámsoni szervezkedés. Röplapokat szórtak Orosházán, Békéscsabán, Vásárhelyen, sőt még Karcagon is. „Sír a magyar róna, ruszki csizma nyomja; ávós spicli, figyelünk!” – fogalmazta a röpirat felhívása. Négy évig szervezkedtek és 20 sámsoni fiatal összesen 186 év börtönt kapott érte.

Úgy nyilatkoztak, hogy nem bánták meg!

Adatközlők

Özvegy CSÁKI KÁLMÁNNÉ MACZELKA MÁRIA. Szül.: 1909. május 11-én, Nagyszalontán, Bihar megyében. Lakás: Hódmezővásárhely, Táncsics M. u. 31.

JUHÁSZ IMRE. Szül.: 1924. április 13-án, Hódmezővásárhelyen. Lakás: Hódmezővásárhely, Jókai u. 188.

KONCZ IMRE. Szül.: 1926. július 30-án, Hód-

mezővásárhelyen. Lakás: Hódmezővásárhely, Püspök u. 29.

NAGY FERENC. Szül.: 1922. szeptember 10-én, Hódmezővásárhelyen. Lakás: Hódmezővásárhely, Rudnay Gy. u. 29.

SZŐKE PÁL. Szül.: 1928. március 10-én, Hódmezővásárhelyen. Lakás: Hódmezővásárhely, József A. u. 41.